

Ана ЂОРЂЕВИЋ

ФРЕСКА СИМОНИДА У СРПСКОЈ ПОЕЗИЈИ XX ВЕКА* (Реторичко, етичко и естетичко читање)

Апстракт: Развој књижевне науке у прошлом веку наводи на то да „о књижевности размишљамо у склопу целог модела културе“. Осветљавајући поетску слику једне слике, каква је фреска Симонида у Грачаници, задужбини Краља Милутина, у поезији српских песника 20. века, одговарамо на питање: шта показује аналитички преглед идеја песника и семантика тог симбола/знака у етици читања, реторичком и естетичком читању.

Кључне речи: српска поезија, Симонида, фреска, етичко читање, реторичко читање, Косово и Метохија

Развој књижевне науке у прошлом веку наводи на то да „о књижевности размишљамо у склопу целог модела културе“.¹ Осветљавајући поетску слику једне слике, каква је фреска Симонида у Грачаници,² задужбини Краља Милутина, у поезији српских песника 20. века, одговарамо на питање: шта показује аналитички преглед

* Рад је написан у оквиру пројекта *Духовне појаве и стваралаштво српског народа на Косову и Метохији од XV до XX века* (бр. 148020), који је одобрило и финансира Министарство науке Републике Србије.

¹ Новица Петковић, *Словенске пчеле у Грачаници*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2007, 12.

² „Проучавање Грачанице у контексту сложених политичких и културних збивања у Србији под краљем Милутином, а у оквиру касновизантијске црквене архитектуре, принуђује нас да одбацимо укоренењено схватање о Грачаници као једном од најбољих остварења српске градитељске традиције под византијским утицајем. Грачаница је, у ствари, једно од врхунских дела касновизантијске архитектуре уопште.“ Видети: Слободан Ђурчић, *Грачаница историја и архитектура*

идеја песника и семантика тог симбола/знака у етици читања³, реторичком, и естетичком читању?

Уводно место у антологији Ратка Поповића *Страшни суд*,⁴ у циклусу *Фреска* који сабира песме посвећене Симониди,⁵ Јовану Грачаничком, Страшном суду и фресци Анђео, дакле, сликарству као уметности, припада култној мисаоној песми *Симонида* Милана Ракића. Та лирска структура је означила тему која отвара бројне аспекте сазнавања не само косовскога мита и историје. Српски конзул у Приштини сведочи и маркира пострадање фреске – као уметничког дела и као пострадање и неслободу народа:

*Гледам те тужну, свечану и белу,
Док мирно сносиш судбу своју грубу,
(...)
Ископаше ти очи лепа слико!*

Ракићева *Симонида* иницира инспирацију осталих песника Грачаницом и активира енергију уметничке и националне симболизације у свести и културном бићу народа. Напомињемо да је Косово, као и његови манастири, вечита тема о којој су расправљали сви велики писци. Тако је и Исидора Секулић тврдила, говорећи о националном идентитету и његовом очувању, да „Косово, нити је престало нити је настало, нити ће икада док је нас“.⁶ Ту идеју уметнички дословно казује и Живојин Михаиловић у структури *Именујем Грачаницу: Ти си зрелија од песме/И биће у бићу*, и зато су његови стихови основни кључ за разумевање и тумачење теме.

Највећи песник модерне рефлексije, Милан Ракић, означио је драму фреске и народа: *Ископаше ти очи* и перцепирао будућност у којој ће трајни бити само лепота и дух који је створио народ Грачанице. На парадоксу и контрасту разапета је та идеја симболиком

тура, Музеј у Приштини, Народна и универзитетска библиотека Приштина, Универзитет у Приштини, Јединство, Просвета, Приштина, Београд 1999, 162.

³ Видети: *Књижевна реторика*, приредио Миодраг Радовић, Службени гласник, Београд 2008. Избор доноси текстове: Ц. Тодорова, Ж. Дикроа, В. Бута, Ж. Женета, Пол де Мана, Ж. Бесјера. Ми апострофирамо текстове Х. Милера *Етика читања* и Н. Лусија *Реторичко читање*.

⁴ Ратко Поповић, *Страшни суд* (Песници Грачанице), Јединство, Просвета, Приштина, Београд 1989.

⁵ Симонидин „портрет у Грачаници из око 1320. Приказује је као младу, лепу и самосвесну краљицу.“ Видети: Милош Благојевић, Сретен Петковић, *Србија у доба Немањића*, ТРЗ „Бајат“ – ИРО „Београд“, 113.

⁶ „Исидора Секулић о косовском завету“, у: Павле Зорић, *Исидора Секулић о косовском завету и други есеји*, СКЗ, Београд 2006, 28.

стилског израза и интерпункцијским знацима, посебно трима тачкама на крају последњег стиха:

*Сијају сада, тужна Симонидо,
Твоје већ давно ископане очи.*

Дух лепоте за чију се будућност страхује, континуитет неимарства предака са којима нас спајају кости и вредности које се граниче са савршенством у фресци и Грачаници, која је *укопана у ту земљу и нас саме*⁷, опева и народни песник Десанка Максимовић. У њеном симболу/знаку и слици именовано је јединство језгра мисаоног и језгра емоционалног које се остварује и доживљава као естетичко:

*да бар светитељи с твог иконостаса
немају наших неимара руку
ни анђели Симонидино лице.*

Симонидине ископане очи означене у Ракићевој реалистичко-мисаоној пројекцији постале су доминантна тема и симбол драме и историјског пораза Срба и страдања њихове културне баштине на Косову и Метохији на крају 20. века. Исидора Секулић је, наговештавајући косовску драму, говорила да „Косово, живи и живеће и сутра и прекосутра, иако увек као нешто друго и треће политичко, културно, уметничко, научно“.⁸ Милорад Ђурић, по структури песме истовремено класични реалиста и модеран песник, за подлогу мисаоног певања узима најдубља историјска сазнања и слутњом, најмоћнијим оружјем песничке имагинације, такође, потенцира националну будућност у *Симонидиним очима*:

*Нема краја
ни фрески, ни песми, ни народу
(...)
У та два гроба могу да легну
све Србије што су биле.

Чућемо једне ноћи
да су Симониди ископане ископали очи.*

⁷ Анализу *Грачанице* Десанке Максимовић и њене идеје и симболе/знакове дали смо у огледу *Грачаница као инспирација песника новијег доба*. Видети: Ана Ђорђевић, *Грачаница као инспирација песника новијег доба*, Баштина бр. 27, Институт за српску културу Приштина, Лепосавић 2009.

⁸ Исидора Секулић, нав. дело, 28.

Кратку мисаоно-лирску структуру, у којој је означен супстрат историје, он је ослонио и на Ракићево идеју: *Арбанас ти је ножем избо очи!* Песниково исходиште и искуство доказују да су *други, незнанци, туђини, иноверци*, иако нису именовани, узрок етноцида. На Ракићево *Ископаше ти очи*, као свест о културном и националном наслеђу, он надовезује слутњу: *Чућемо једне ноћи/да су Симониди ископане ископали очи*. Та ноћ се већ увелико догађа, чиме је посведочен континуитет историјског искуства као сукоба вера и нација на Балкану именован у песниковој иницијалној идеји и са знању: *Нема краја*. Док је Ракић присутни сведок/реторик: *Гледам те...*, Ђурић се појављује као скривени и свезнајући читач историје на грачаничкој мапи и у Симонидиним очима као знаку и доказу. Он оглашава поруку и поуку историје као учитељице живота: *Нема краја ... и ... Чућемо једне ноћи*.

Незнанце, туђине и друге као зло у историји у дијалогу са фреском именује Раде Павловић у структури *Јован Грачанички*. Кључни семантички стих гласи: *Видиш, време у себи жалосно звер злочина њише*. Као и Ракић, он полази од сведочења које се не пориче: *Видиш ...* и тако сведочи истину и потврђује културу наслеђа.

Миле Ристовић не иде даље од већ означеног Ракићевог приступа и модела певања и мишљења. Мотив *ископаше ти очи, лепа слико* померен је из објективистичке ка личној и психолошкој равни: *Ископаше ми сва гледања*. Но, његова песничка структура и модел мишљења су за нас значајни зато што се ослања на историјско наслеђе. На такав закључак нас упућује посвета Оливери, кћери кнеза Лазара.

Најдубљој култури хришћанског и словенског наслеђа припада и централна идеја *Симониде* Милосава Славка Пешића у слици у *златној одежди између земље и неба, између хлеба и вина*. Непоходно је тумачити симболику два света или два царства: земље и неба или хлеба и вина, као суштости хришћанства, на пример, коју призива и представа „тајно освећење“.

Инспиративно полазиште и *Симониде* Милене Јововић јесте историјско наслеђе. Она је: *Превелика за благо Немањића*. Велика српска династија, којој су црква и држава биле једно, именована је управо знаком вере у стиху: *Прелепа за свеце од малтера*, међу којима је и Симеон Мироточиви (Стефан Немања) или фреска Светога Ђорђа који убија аждају. У перцепцији песникиње, дакле, уткани су сви битни слојеви културног и историјског памћења који одређују биће српског народа и његову историју, јер, Симонида асоцира на слику да ту *Историје барјак лежи*.

Филозофска основа поезије Исмета Марковића у мисаоној структури *Украдене очи*, посвећене и инспирисане најдубљим слојевима Симонидине појаве, судбине и постојања, већ у наслову означава песникову примарну перспективу: *Друмови те изводе у шетњу/кад си сама*. Најдубљи смисао песме исијавају њени иницијални стихови. И Марковићева порука именује туђинце као насилнике: *Безочнице ти очи узеше/у прах смотане*. Остављамо по страни историјску истину: *Ко и како је оштетио фреску?* Његово критичко и песничко становиште према ископаним очима је филозофско и сазнајно, у знаку *митолошке семиозе*. Он се позива на паганску културу и има разумевање за њу. Митолошка семиоза значи „да се знак још не издваја, већ се потпуно поистовећује са значењем. Исто су, рецимо, реч и оно на шта нас она упућује“.⁹ У том поретку сазнања налази се Марковићева слика/идеја о праху у марами. То доказује како се фреска изједначаује са свецем, али и како у Марковићевој визији туђинац није и свесни злочинац. Туђа позиција, из које ми никад ништа не превреднујемо у својој култури, и у поезији као њеном саставном делу, јесте „родно место многих наших немилих неспоразума“¹⁰ прескупо плаћених у историји.

На сродном фону значења је и средишња идеја/слика Љубе Поповића: *Слепоћа оста/ да гледа/ ко друмом/ путује*. То су слике које наш језик и наша култура памте – прецизно уочава Новица Петковић, тумачећи везу и однос поезије и културе кроз призму културних и духовних дилема. Његова мисаона структура, као и бројних других песника, остаје недоречена и неизведена до краја, па су, изван ове, слике остале мутне.

Симонида Светислава Влаховића је структурирана као портрет: њен лик: „цвет јединствен“, „мирис сна бивствен“, „божанствен пупољак“ стварала је „песникова круна“. Вредност уметничког дела као културног националног наслеђа померена је дубље: *од бића ка битку*, што апострофира песников знак *сан бивствен*. И још више: суштина и вредност фреске се не опажа чулом вида или чином сведочења, што доминира у пројекцијама и перцепцијама Милана Ракића и његових следбеника, већ поетиком мириса. *Симонида* на фресци је: *мирис сна бивствен* и као „песникова круна“ рукотворен лик човековог духа. „Стихови нису ништа друго до спрезање супротности. Супротности се смењују у непрекидном ланцу нестајања, што јесте *само бивање*“ (подвукла А. Ђ.), тумачи суштину поезије Новица Петковић, позивајући се на мисао Јована

⁹ Новица Петковић, нав. дело, 23.

¹⁰ Исто, 11.

Дучића да се поезија „јавља у судару двеју супротности, у додиру двају полова“.¹¹

Док Влаховићева *Симонида* слави моћ стварања, *Симонида* Драгана Ничића Циноберског почива на идеји да је *човек човеку невичан*, а акценат је на идеји одбране од етноцида, односно разарања наслеђа које дух ствара. У жижи смисла су, наравно, опет, ископане очи као већ митски симбол:

*Никада ти нећу донети обећану љубав
са дна даљине
за твоје две
камене празнине.*

Песник који је косовски мит узео за основу своје родољубиве поезије, Александар Деспотовић, почиње тамо где је мисао поентирао Циноберски: *Колико ископаних очију/ овејава време/очију што из камена/виде?* Свест о ископаним очима јесте свест о божурима и Косову као *Светопољу* „што крвари од сеоба“. Његова *Симонида* и њено ћутање сведоче континуитет косовске драме и објашњавају услове и узроке: зашто је настао и како траје косовски мит, па и сам мотив *Симониде*, који је у српску књижевност увео Милан Ракић.

Чезња Грачанице Радомира Стојановића отвара актуелну идеју о изгубљеном „смислу завичаја“. На идеју сеоба фокусира се и мисао Момира Војводића, *Не одоше, никуд, искре твог камена*. У епском стилу песник пева:

*Одоше – куд који – однијеше прње,
посуђе, иконе, сјеме, труле зубе,
а ти оста да бдиш: да нам итир и трње
не никну из лица, што их твоје кубе
окупља и чува од мржње што дува.*

Симониду, као *ране уместо очију на зиду и у фреску претопљен век* у *Грачаничком сликару* доживљава Радосав Стојановић. Пред питањима: *Али куда ћу ја без Симониде* и *Али како ћу без Симониде?*, он је немоћан, јер „не помаже ни да окрилатим“, али слути нове српске сеобе као завршни чин историјске и националне драме и пораза:

*Како тај лик сопствене сенке на своду
Одвојити од коже, распарати за сеобу.*

¹¹ Исто, 84.

За српске песнике мотив *Симониде*, као креативна операција суштином, није само поглед на минуло, већ и поглед на стварност и у будућност. Они су из прошлости тачно прочитали и прорекли будућност, али они који воде народ нису их чули.

Сложеном структуром наслова мисаоне песме *Садашњост или како ме види Симонида*, Милош Ђорђевић упућује на то како тај мотив временом усложњава семантику идеја. Очи којих нема, или ископане очи су његова стварност и он је види као историју. *Слепа слика* Ракићева његова је *лепа слика*:

*Окамењена лепа слико
не остављај ме
лучиш ме.*

Она је, дакле, и окамењена и вечита, прадревно сећање на којем почивају лични свет и колективно памћење света: *Оружје прамисли у души је радост/упознај очи пријатеља*. Песникова је мисао, сва на хоризонту хуманизма, у знаку призивања побратимства лица у свемиру и међу људима и међу народима. Други, туђи, незнанци именовани су апелом, рекло би се модерним и политичким акционим језиком: *Упознај очи пријатеља*. Очи, тај централни мотив Симониде, у Ђорђевићевој перцепцији су очи пријатељства и добрих намера, јер „све друго муња је/сумње што сева“. Он мисли идеју времена које лечи од злог дела и сећања и неправедних друштвено-историјских односа. Поводом ископаних очију којих нема, камеру усмерава на очи као огледало душе:

*време скине рђу с коvine
баци семе заборав и робова
прва је јава кад очи певају*

*плач нема
сна ни века.*

Историја је, међутим, показала да је и његова хуманистичка визија за праксу сукоба вера и нација на Косову и Метохији остала утопија наде. Али, централна идеја Ђорђевићеве поетике: *Лепа слико/не остављај ме/лучиш ме* открива националну карактерологију и позицију културе народа којем припада и као таква остаје велика и једина нада народу који још живи са Симонидом у Грачаници и на Косову и Метохији.

Наша елeгија Милоша Црњанског је сва у знаку резигнираности. Он баца светло на српски дух малодушности и малокрвности,

онај и онакав какав је презирао Ђура Јакшић у свом романтичном патосу песме *Падајте браћо: Ми нисмо браћа, ми Срби несмо/ Или ви несте Немањин сој?* Елегичним тоном Црњански констатује стварност: *Не боли нас и Нама је добро* и слуги историју: *Грачанице више нема.*

Предраг Јашовић, у својим стиховима о Симониди,¹² такође сведочи страшну судбину, не само Симониде, већ и српскога народа на Косову и Метохији. Ослепљена вечница

*бесног не куне;
клетва је људска,
опроштај је Божији.*

У том смислу наслов исповедне структуре *Пред Симонидом* Драгослава Живадиновића, у којој је акценат значења у питању: ... *како да докотрљам/огромно Сунце до твог вида?* јесте сложенији него што на први поглед изгледа. Бити осведочен пред Симонидом, онаквом какву је мисле и осећају српски песници новијег доба, показује наша естетичка анализа, значи бити у средишту косовскога мита и српске културе као упоришта и одбране (а) и бити непрестано пред Страшним судом у симболичком и историјском смислу (б). Страшни суд фреско-композиције у Грачаници, о којој пева Милан Комненић, почива на хришћанској култури. Библијски тон којим је отворена мисаона целина, почев од уводног стиха и његове слике идеје: *Зауздавши гмаза од седам потопа* до закључне мисли: *страшни смо се запутили суд/да с гресима пред Бога иступимо* – све афирмише биће српске културе, при чему је доминантно осветљено религиозно биће као њен стуб. Стари записи и натписи и народна поезија тај стуб реалистички наративно и дидактички јаче и непрестано осветљавају.

Симонида, дакле, није само мотив. Она је знак распознавања који не заводи и бусола у времену, којег Радослав Војводић у песми *Нарцис на фрески препознаје свој лик* именује као судбину: *О, усуду нежни што ми миловаше лице!* Ископане очи и отуђење од њих у вези су и са променом карактера владајуће идеологије у српском друштву, што представља битну песникову мисао. Она сведочи да је био „заведен знаком“ који је оспоравао значење крста као знака.

¹² Песма *Симонида* награђена је 2003. и 2006. године. Предраг Јашовић је добио награду Удружења књижевника Србије *Златни Орфеј* за најбољу песничку збирку *Житије Никовића из Ништитића*, објављену у Поморављу за 2006. годину.

Филозофски интониран наслов Адама Пуслојића *На путу*, у структури која је својеврсна расправа са сопством, контекст је за питање: *Куда нас води овај пут, моја Грачанице?* У фресци модерни српски песници препознају свој пралик. *Видех, на дну мога сна, унутра* – пева Радослав Војводић. Он упућује на сан као израз личног, колективног и фамилијарно несвесног. Несвесно у сну је јаче од свесног, уче психолози као тумачи снова.¹³ Оно са дна сна, изнутра, што постаје још, по песнику, и визија, није измишљено, већ израз суштине коју „фреска лудо збори“. Како у свести српских песника функционишу Симонида као фреска и сâмо манастирско здање као знак и топос, при чему је очигледно да се смислови и значења Грачанице као места и уметности запремина и фреске као дела њене целине и ликовне уметности преклапају и прожимају, илуструју идеје Моше Одаловића: *Лако ти је оставити мајку/остави Грачаницу/ако те мајка родила и: Одемо ли сви, ко ће Симониди/... да зацели вид?*

Анализа показује да се функција и значај једне теме у српској поезији у прошлом веку, каква је фреска Симонида, тичу њене историје и културе и да временом она постаје све значајнија, ако се чита реторички, етички и естетички. Симонида се тиче српског наслеђа као вредности.

Цитирана дела

- Благојевић, Петковић 1989: Милош Благојевић, Сретен Петковић, *Србија у доба Немањића*, ТРЗ „Бајат“–ИРО „Београд“.
- Зорић 2006: Павле Зорић, *Исидора Секулић о косовском завету и други есеји*, СКЗ, Београд.
- Настовић 2004: Иван Настовић, *Психологија снова и њихово тумачење*, друго издање, Прометеј, Нови Сад.
- Петковић 2007: Новица Петковић, *Словенске пчеле у Грачаници*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Поповић 1989: Ратко Поповић, *Страшни суд*, Јединство, Просвета, Приштина, Београд.
- Ђурчић 1999: Слободан Ђурчић, *Грачаница историја и архитектура*, Музеј у Приштини, Народна и универзитетска библиотека Приштина, Универзитет у Приштини, Јединство, Просвета, Приштина, Београд.

¹³ Видети: Иван Настовић, *Психологија снова и њихово тумачење*, друго издање, Прометеј, Нови Сад 2004.

Литература

- Аристотел 1987: *О песничкој уметности*, превео Милош Ђурић, Завод за издавање уџбеника и наставна средства, Београд.
- Ђорђевић 2009: Ана Ђорђевић, *Грачаница као инспирација песника новијег доба*, Баштина бр. 27, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић.
- Макуљевић 2006: Ненад Макуљевић, *Уметност и национална идеја у XIX веку*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Матицки 2003: Миодраг Матицки, *Језик српског песништва*, Прометеј, Нови Сад.
- Милосављевић 1997: Петар Милосављевић, *Теорија књижевности*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Милосављевић 1996: Петар Милосављевић, *Систем српске књижевности*, Народна и универзитетска библиотека Приштина, Приштина.
- Милошевић 1968: Десанка Милошевић, *Грачаница*, „Туристичка штампа“, Београд.
- Тодић 1999: Бранислав Тодић, *Грачаница*, (друго издање), Музеј у Приштини, Народна и универзитетска библиотека, Универзитет у Приштини, Приштина.
- Књижевна реторика*, приредио Миодраг Радовић, Службени гласник, Београд 2008.

Ana ĐORĐEVIĆ

The Frescos Simonida in the Serbian Poetry of the 20th Century

Summary

Being convinced in front of the Simonida such as Serbian poets of new age are considering and feeling it, as our aesthetic analysis shows, as per the author's opinion means being in the focal point of the Kosovo myth and Serbian culture as foothold and defence, and permanently in front of the *Frightful court* in the symbolic and historic sense. The Simonida's plucked out became a dominant theme and symbol of the drama and historic defeat of Serbs and suffering of their cultural heritage in Kosovo and Metohia at the end of the 20th century.

The author's analysis shows that the function and importance of one theme in the Serbian poetry in the past century, as the frescos of Simonida really is, is concerning its history and culture and it is becoming more important, in case it is being read from rhetoric, ethic and aesthetic point of view. The Simonida is concerning the Serbian heritage as a value.